

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
w Krakowie
WYDZIAŁ HISTORII I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
data wpływu 2.01.2019r. zał.
sygnatura M. / = P.K.

Dr hab. Agata Mirek, prof. KUL
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Humanistycznych, Ośrodek Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, agatam@kul.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej

s. Mgr Moniki Kupczewskiej

Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego w latach 1945-1989

Kraków 2018, ss. 480, aneksy ss. 54

Rozprawa została napisana pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Jana Szczepaniaka na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie na seminarium z historii najnowszej i historii kultury.

I. Ocena merytoryczna

Recenzowana dysertacja jest pierwszą próbą kompleksowego przedstawienia powojennej historii Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusa, wspólnoty zakonnej, która już od 125 lat wpisuje się w historię nie tylko Kościoła w Polsce, ale także w historię Kościoła powszechnego. Posługa siostr sercanek świadczona dla kard. Karola Wojtyły, a później papieża Jana Pawła I, tworzących grono najbliższych współpracowników w Watykanie z pewnością przyczyniła się do zwiększenia „rozpoznawalności” Zgromadzenia. Wydaje się, że niemały wpływ na „popularność” sercanek wpłynęła także beatyfikacja i kanonizacja założyciela, bp. Józefa Pelczara oraz w ostatnim okresie - współzałożycielki bł. Klary Szczęsnej. Z racji tych wydarzeń na rynek księgarski trafiały kolejne opracowania dotyczące założycieli, które pośrednio ukazywały także historię sercańskiej wspólnoty, wciąż jednak nie były to opracowania całościowe. Wobec tych niedostatków z tym większym uznaniem należy się odnieść do decyzji s. mgr Moniki Kupczewskiej, która za przedmiot swych badań obrała ukazanie złożonej powojennej historii Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusa w realiach państwa komunistycznego, na tle zmian politycznych, społecznych i kulturowych, jak również w kontekście zmian w łonie samego Kościoła katolickiego, zapoczątkowanych przez Sobór Watykański II.

Autorka przeprowadziła szeroką, imponującą kwerendę archiwalną obejmującą zasoby ponad 50 archiwów: zakonnych, kościelnych i państwowych, zarówno krajowych, jak i zagranicznych uzupełnioną relacjami siostr, ponadto sięgnęła do źródeł drukowanych, a także do opracowań i artykułów. Wśród materiałów źródłowych na uwagę zasługują cenne dla pracy akta, zarówno Stolicy Apostolskiej, Sekretariatu Prymasa Polski, Konferencji Wyższych

Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych, jak również akta Instytutu Pamięci Narodowej, czy Polskiej Misji Katolickiej we Francji. W prezentowanej historii sercanek doktorantka po raz pierwszy wykorzystwała akta kapituł generalnych, sprawozdania i protokoły powizytacyjne, kroniki poszczególnych domów i wspólnot oraz prowincji zgromadzenia, korespondencję z prymasem Polski kard. S. Wyszyńskim czy akta aparatu represji odnoszące się do spraw obiektowych dotyczących sercanek. W pracy wykorzystano bardzo ważne dokumenty proveniencji zakonnej zdeponowane w archiwach różnych szczebli struktur zgromadzenia od archiwum generalnego w Krakowie przez prowincjalne w Polsce, Francji, USA po najmniejsze, tj. domowe (34 z całego zgromadzenia). Jest to szczególnie walor tej pracy, gdyż wprowadza do obiegu naukowego nowe źródła, które w takim stopniu nigdy nie byłyby udostępnione innym badaczom.

Cezury czasowe opracowania nie budzą zastrzeżeń, wyznaczają je rok 1945 - data kapitulacji Niemiec i wprowadzenie nowego ładu europejskiego, który odcisnął się w sposób decydujący i widoczny na kształtowaniu powojennych struktur Zgromadzenia, jak również jego działalności, oraz rok 1989 zamykający okres badawczy, związany z upadkiem systemu komunistycznego w Europie oraz jesienią ludów. Rok 1989 jest graniczną datą zachodzących zmian ustrojowych.

Problem badawczy

Doktorantka formułując zamiary badawcze - jak napisała we wstępie pracy - szuka odpowiedzi na pytania: „Jak funkcjonowało Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego w nowej – powojennej rzeczywistości? Jak było zorganizowane? Jak kształtowały się jego struktury terytorialne? Jak wyglądało zarządzanie Zgromadzeniem przez poszczególne kapituły generalne i przełożone generalne? Kim były członkinie tej rodziny zakonnej, skąd pochodziły? Jak wyglądała działalność Zgromadzenia, w jakich kierunkach rozwijała się, a w których przeżywała regres?

Próba odpowiedzi na wyżej zasygnalizowane pytania pozwoliły autorce w sposób kompetentny i rzeczowy na przedstawienie w miarę pełnego obrazu powojennej historii zgromadzenia i jego działalności. Doktorantka w przygotowanej przez siebie dysertacji odpowiada na wiele kluczowych pytań badawczych postawionych podczas analizy źródeł, ale otwiera także szereg innych, które nie zostały podjęte, co jest zrozumiałe ze względu na ograniczoność, jaką niesie ze sobą dysertacja doktorska. Z uznaniem należy odnieść się do podjęcia przez s. mgr Monikę Kupczewską próby przedstawienia ingerencji Służb Bezpieczeństwa w życie Zgromadzenia, jako wspólnoty funkcjonującej w ramach struktur

Kościół w Polsce, a także Kościół Powszechny. Realizacja charyzmatu sercańskiego oraz zadań apostoelskich w komunistycznej Polsce zmusiła Zgromadzenie do podejmowania nowych wyzwań pociągając za sobą konieczność koegzystencji z wrogim systemem, który nie był bez znaczenia dla postaw i zachowań sióstr. Przedstawione do oceny opracowanie jest dotychczas pierwszym w polskiej historiografii tak przygotowanym tekstem, w którym wspólnota zakonna dokonuje rozrachunku z przeszłością wykorzystując wytworzone tym celu źródła przez funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa. To cenne i pionierskie zadanie, z którym zmierzyła się doktorantka, nie należało do łatwych i chociaż oceniam je pozytywnie, to jednak w tej narracji zabrakło zasadniczych pytań badawczych, dotyczących zarówno przyczyn jak i motywów tych działań. Zabrakło również pogłębionej kwerendy zwłaszcza w tym przypadku historii mówionej czyli wywiadów i relacji, które umożliwiłyby autorce analizę zachowań i okoliczności, które doprowadziły do podjęcia przez konkretne zakonnice decyzji o nawiązaniu przez nie współpracy z komunistycznym aparatem ucisku.

Przygotowane przez s. Kupczewską zestawienia tabelaryczne (74 tabele) - zarówno te zamieszczone w głównej narracji pracy, jak i te zamieszczone w aneksie - przywołujące konkretne osoby i ich udział w ważnych wydarzeniach Zgromadzenia oraz rolę i funkcje pełnione w strukturach zakonnych, są ważnym dopełnieniem i uszczegółowieniem, a zarazem zabiegiem, który opisywaną wspólnotę zakonna wydobywa z anonimowości, dając jej członkiniom – twórczyniom sercańskiej opowieści o czasach komunistycznych – imię i nazwisko, niejako personifikuje dzieje Zgromadzenia.

II. Ocena formalna

a) Struktura rozprawy – praca ma układ chronologiczno – rzeczowy. Zasadnicza jej część składa się z ośmiu rozdziałów, wstępu, zakończenia (ss. 480) oraz obszernego aneksu liczącego 54 strony, bibliografii, wykazu skrótów, spisu tabel, wykresów i map, a także indeksu osobowego i indeksu miejscowości. We wstępie autorka szczegółowo omówiła wykorzystaną w pracy bazę źródłową, oraz przedstawiła literaturę przedmiotu ze szczególnym uwzględnieniem opracowań dotyczących dziejów Zgromadzenia, przede wszystkim są to prace dyplomowe przygotowane przez siostry, a także teksty opublikowane w biuletynach wewnętrznych Zgromadzenia. Pierwsze trzy rozdziały omawiają podstawy prawne, rozwój terytorialny oraz działalność zarządów generalnych zgromadzenia, rozdział czwarty poświęcony jest ważnej kwestii odnowy soborowej. Kolejne trzy rozdziały dotyczą działalności Zgromadzenia w obszarach typowych dla sercanek, tj. działalności opiekuńczo-wychowawczej

i edukacyjnej oraz posługi pielęgniarskiej, a także nowych zadań jak katechizacja i praca w parafiach oraz zaangażowanie w misję Kościoła *ad gentes*. Ostatni rozdział poświęcono represyjnym działaniom komunistycznych służb bezpieczeństwa wymierzonych w Zgromadzenie.

b) Język

Praca napisana jest poprawną polszczyzną, doktorantka nie boi się tworzyć neologizmów w odniesieniu do zjawisk opisujących życie zakonne charakterystyczne dla wspólnoty sióstr sercanek. Autorce czasem trudno porzucić język źródeł, przez co niektóre partie pracy są napisane bardzo kwiecistym stylem, niekiedy wręcz archaicznym i przez to może być on mało komunikatywny. Troska o zachowanie wszystkich konwenansów, dotyczących tytułowania i nomenklatury stosowanej w Zgromadzeniu czyni miejscami tekst przeladowany i nużący.

c) Metoda

W pracy zastosowano kilka metod badawczych właściwych dla humanistyki, tj.: historyczno-porównawczą oraz analizy źródeł. Autorka w umiejętny sposób wykorzystowała także metodę statystyczną, która pozwoliła na wzbogacenie opracowania o dane obrazujące strukturę personalną sercańskiego zgromadzenia, np. liczebność i wiek kandydatek, wiek zmarłych i liczbę zgonów w wybranym przedziale czasowym, a także pochodzenie terytorialne i społeczne sióstr, jak również wykształcenie zarówno wniesione, jak i zdobyte w trakcie formacji. Przygotowane wykresy i mapy uzupełniają narrację i w sposób obrazowy i przejrzysty pokazują dynamikę zachodzących procesów.

d) Bibliografia

Pewne trudności pojawiają się w korzystaniu z zestawienia bibliograficznego zamieszczonego w pracy - dotyczy to przede wszystkim źródeł archiwalnych. Myślę, że bardziej przejrzyste byłoby uporządkowanie wykazu archiwów dzieląc je na: państwowe i kościelne, a te ostatnie na diecezjalne i zakonne, zwłaszcza przy tak dużej liczbie archiwów zakonnych (gdzie każda wspólnota sercańska posiada swoje zbiory archiwalne). Układ alfabetyczny zastosowany w pracy zamazuje obraz ogromu pracy wykonanej podczas kwerend archiwalnych poza Zgromadzeniem i znacznie utrudnia korzystanie z tego zestawienia. Zastosowanie klucza proveniencji i w drugiej kolejności alfabetu pomoże uporządkować wykorzystane w pracy archiwalia.

e) Usterki edytorskie

Postulatem do rozważenia przez autorkę, zwłaszcza w przygotowaniu pracy do druku, o co apeluję, jest zmiana w kolejności zamieszczonych części składowych pracy aby wykaz skrótów

i bibliografia, jako integralna część pracy znalazła się bezpośrednio po zakończeniu natomiast w dalszej kolejności proponuję umieścić aneks, spisy tabel, wykresów, map i ilustracji, oraz indeksy. Pragnę zauważyć, że praca jest przygotowana bardzo starannie i nieliczne literówki pojawiające się w pracy nie obniżają jej także estetycznego dopracowania i wyglądu.

III. Wnioski końcowe

Przetawiona do recenzji dysertacja doktorska s. mgr Moniki Kupczewskiej jest udaną próbą przedstawienia dziejów najnowszych Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego w latach 1945-1989. Zaprezentowane przez Doktorantkę badania należy uznać za bardzo potrzebne i interesujące, a ich końcowy efekt odpowiada ustawowym wymogom stawianym rozprawom doktorskim i w pełni pozwala wnioskować do Rady Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego, co z całym przekonaniem czynię.

Lublin, 18 grudnia 2018 r.

Agata Milech